

JAK SE PÍŠOU DĚJINY

TEORIE A PRAXE

STEFAN BERGER, HEIKO FELDNER
A KEVIN PASSMORE (EDS.)

CENTRUM PRO STUDIUM DEMOKRACIE A KULTURY

33. Peter Novick, *That Noble Dream: The „Objectivity Question“ and the American Historical Profession* (Cambridge, 1988), str. 21–31.
34. R. W. Fogel a G. R. Elton, *Which Road to the Past? Two Views of History* (New Haven, London, 1983), a Elton, *Return to Essentials: Some Reflections on the Present State of Historical Study* (Cambridge, 1991).
35. Richard J. Evans, *In Defense of History* (London, 1997), str. 249.

Další literatura

Nejpraktičtější sborník Rankeho spisů sestavili G. G. Iggers a K. von Moltke pod názvem *The Theory and Practice of History: Leopold von Ranke* (Indianapolis, 1973). V úvodu k celému sborníku předkládají Iggers s Moltkem výborný krátký rozbor prostředí, z něhož Ranke pocházel, jakož i jeho díla a historiografického vlivu. Těmto otázkám se dále věnuje i sborník G. G. Iggerse a J. M. Powella *Leopold von Ranke and the Shaping of the Historical Discipline* (Syracuse, 1990). Cenné příspěvky k tématu vzájemné inspirace mezi německou a britskou historiografickou tradicí obsahuje rovněž sborník Benedikta Stuchteyho a Petera Wendeho *British and German Historiography 1750–1950* (Oxford, 2000).

Otázkami profesionalizace historie se úspěšně zabývají pojednání Philippa Levinové *The Amateur and the Professional: Antiquarians, Historians and Archeologists in Victorian England, 1838–1886* (Cambridge, 1986) a Petera Slea *Learning and a Liberal Education: The Study of Modern History in the Universities of Oxford, Cambridge and Manchester 1800–1914* (Manchester, 1986); za zmínku stojí rovněž esej Doris Goldsteinové „History at Oxford and Cambridge: Professionalization and the Influence of Ranke“ z Iggersova a Powellova sborníku. John Kenyon ve svém pojednání *The History Men: The Historical Profession in England since the Renaissance* (London, 1993) předkládá charakteristicky osvěžující kritiku. O něco více jsou svým předmětem nakloněny důležité monografie vycházející v ediční řadě *Historians on Historians* nakladatelství Weidenfeld a Nicolson; zvláště lze doporučit pojednání Acton Hughha Tullocha (1988), Macaulay Owena Dudleyho Edwardse (1988) a Namier Lindy Colleyové, vynikající schopností umístit své předměty do širokých kontextů.

Pokračující význam rankeovské tradice jako takové přesahuje sice rámec této kapitoly, přinejmenším zde však můžeme uvést, že zatímco Richard Evans v pojednání *In Defense of History* (London, 1997) předkládá její obhajobu, *The Routledge Companion to Historical Studies* Aluna Munslowa dovozuje, že rankeovský empirismus je mrtev a postaral se o to postmodernismus. Někteří Munslowovi čtenáři si ovšem dost možná položí otázku, proč trávit čas ve společnosti nosičů rakví.

3 Profesionalizace a institucionalizace historie

PETER LAMBERT

Cílem historiků usilujících o to, aby se jejich obor dopracoval profesionálního statusu, bylo obhájit autoritativní postavení historického bádání jako takového. Na rozdíl od svých kolegů, kteří se věnovali jiným oborům, nedokázali si totiž historici na svém vlastním poli – v oblasti poskytování informací o minulosti – vytvořit skutečný monopol. Kdekoli ovšem jejich úsilí o profesionalizaci uspělo, vychýlil se jazýček vah rozhodujících o tom, komu bude svěřena moc vykládat minulost, o další dílek v jejich prospěch. Autorita historiků nerozlučně souvisela s jejich nároky na objektivitu, kterou zaručovalo striktní uplatňování historických technik kritického zkoumání dokladů. Paleografické, filologické a kontextuální techniky a metodologie, jež historici využívali, představovaly jejich společné vlastnictví: jeden historik se jim učil od druhého, společně ověřovali jejich platnost a navzájem si sdělovali výsledky zkoušek, kterým je podrobovali.¹ Institucionalizace oboru poskytovala půdu, na níž docházelo ke spolupráci, a vytvářela kariérní struktury a mechanismy toho, co snad lze označit za „výstupní kontrolu kvality“.

Historici vlastně ustavovali svou profesi jako myšlené (představované) společenství – určovali její měřítka a snažili se nastolit situaci, kdy se jejich přijetí stane nutnou podmínkou členství v historické komunitě. Avšak dokonce ani tam, kde se historikům podařilo vybojovat si autonomii, jednotlivá národní společenství se jen zřídka podobala čemukoli, co by alespoň v hrubých rysech odpovídalo nezávislým a samosprávným tělesům, jež předpovídají sociologické modely profesionalizace.

V této kapitole se budeme věnovat ustavování měřítek profesionality v oboru historie. První oddíl se zabývá otázkou, které podmínky

bylo třeba splnit, aby mohla historie vzkvétat, a co přesně motivovalo její stoupence. Poté předložíme několik „momentek“, které nám umožní vyjmenovat hlavní okamžiky procesu ustavování historie jakožto akademického oboru v zemích „prvního“ a „druhého“ světa v průběhu „dlouhého“ devatenáctého století. Nakonec přijde řeč i na rozšíření tohoto oboru do „třetího“ světa ve druhé polovině dvacátého století.

3.1 Podmínky a motivace

Institucionalizace historie byla otázkou poptávky: profesionalizace historického bádání a psaní do značné míry předpokládala existenci kariérních struktur a jedno i druhé záviselo na tom, zda už daná společnost dosáhla potřebné míry gramotnosti a vznikla v ní patřičně rozvinutá střední třída. Další podmínkou byla existence systému univerzit, ze všeho nejdůležitější však byla ochota těch, kdo je financovali (ať už šlo o státní fondy, anebo o soukromé přispěvatele), umožnit historii, aby se na těchto univerzitách etablovala. Zásadní význam měla tudíž vůle či naopak nevěle v pravý čas do historického podniku investovat – tato proměnná rozhodujícím způsobem určovala, kterou cestou se profesionalizace historie vydá.

Historici sice nepřestávají debatovat o tom, do jaké míry ovlivnila situace v Německu pozdější vývoj v ostatních zemích, o výsadním postavení této země však nepochybuje nikdo. V polovině devatenáctého století lze již v Německu pozorovat mnoho „klasických“ rysů plně profesionalizovaného oboru. Následně německou cestou vykročila nejprve Francie a po ní (na první pohled nepřilíš sourodá) skupina dalších zemí, na předních místech mezi nimi Spojené státy, Japonsko a Belgie. Ovšem dokonce ani v západní Evropě nepostupovala historie všude týmž tempem. Například v Nizozemí bylo profesionálních historiků málo a jejich zajištění zůstalo až do doby po druhé světové válce zoufalé. V osobě Johana Huizingy se Nizozemí sice mohlo honosit historikem s impozantní mezinárodní pověstí, ovšem sám Huizinga si doma připadal izolovaný a odcizený od národní intelektuální kultury, která akademickou historii přehlížela – v roce 1907 dokonce sardonicky navrhl, že by Nizozemí mohlo své kompletní národní archivy odprodat tomu, kdo předloží nejvyšší nabídku, poněvadž za hranicemi by se případně mohl najít někdo s časovými možnostmi a zájmem v nich bádát. Jeho návrh mohla hrstka sotva deseti nizozemských profesorů historie s týmž ospravedlněním

víceméně zopakovat i o tři desetiletí později.² V Británii začal proces profesionalizace historie poměrně brzy. Počínaje šedesátými léty devatenáctého století bojovali historici o zřízení historických studijních osnov a někdy i o zařazení výuky badatelských technik, reformátoři však zápolili s různými překážkami a navíc jim chyběla jednotná, důsledná vize. Některé jejich úspěchy tak byly jen lokální a přechodné. Tu a tam se sice objevovaly jednotlivé semináře, brzy však byly zase zavírány, protože zůstaly jen osobní iniciativou svých zakladatelů, kteří po nějakém čase zatoužili věnovat se něčemu jinému. Za dokonalé ztělesnění celkové antipatie k jakémukoli profesionálnímu historickému étosu by se dal prohlásit Frederick York Powell, regiusovský profesor historie z Oxfordu, jenž na svou vlastní inaugurační přednášku nejprve přišel pozdě a potom vystoupil s trapným představením trvajícím sotva dvacet minut.³

Powell přitom v pozdně viktoriánské Británii nepředstavoval žádný anachronismus; podobně nebyl ani zjevem, s jakým bychom se nikdy jindy setkat nemohli. Například Charles Kingsley Webster považoval ještě v roce 1922 za „vysoce politováníhodné“, že dosavadní pokusy o ustavení postgraduálních škol historie v Oxfordu a Cambridgi byly „tak velmi nedostatečné“; situace si podle jeho přesvědčení žádala radikální nápravu, totiž v podstatě úplné zrušení obou univerzit jako institucí zajišťujících všeobecné vysokoškolské vzdělávání a jejich vynucenou proměnu v postgraduální instruktážní badatelská střediska.⁴ Eric Hobsbawm v předvečer druhé světové války shledal, že univerzita v Cambridgi neposkytuje víceméně nic, co by se dalo označit za odpovídající vzdělání budoucích profesionálních historiků. Na profesory historie byl podle něho celkově „neradostný pohled: samolibí, izolovaní, kulturně zaostalí, hluboce předpojatí ... dokonce i odporují příliš velkému professionalismu... [Z]a mých časů se tomu, co Marc Bloch označil za ‚řemeslo historika‘, v Británii zkrátka nevyučovalo“.⁵ York Powell tudíž dozajista nebyl posledním exemplářem vymírajícího druhu britských historiků, jehož chování a postoje k výuce i bádání byly charakteristicky neprofesionální.

Zákonitosti profesionalizace historie, jak to vyjádřil Eckhardt Fuchs, představují jeden z vrcholů trojúhelníka – zbylými dvěma jsou industrializace a modernizace.⁶ Uvážíme-li však, že profesionalizace historie byla v devatenáctém století například v Belgii mnohem pokročilejší než v Holandsku, zdálo by se, že Fuchsovo tvrzení bude třeba poopravit. Pokud se totiž někde dalo mluvit o gramotné a vzdělané veřejnosti, vyhlídky historické profese na rozvoj tam byly nepřímou úměrnou míře „modernity“ (a někdy i industrializace), které se dotyčné zemi podařilo

dosáhnout. Vzdělaná nizozemská veřejnost měla podobně jako nizozemské vlády spoléhající se na sílu nizozemského národního státu a nizozemské totožnosti sklon pohlížet skrz prsty na Belgičany obecně a na jejich historickou profesi zvláště. Už jen to, že Belgie vůbec něco jako historickou profesi potřebovala, považovali Nizozemci za příznak její zaostalosti. V takových případech nebyl metr, jímž se poměřovala „zaostalost“, ekonomický, a dokonce ani kulturní – šlo spíše o úroveň, které dosáhlo utváření národa a budování státu.

Skutečnost, že první laboratoře, kde se prováděly experimenty vedoucí ke zformování moderní historiografie, vznikly právě v Německu, bezprostředně souvisí s tím, jak nemoderní bylo Německo v některých dalších ohledech. Nový étos *Wissenschaftlichkeit*⁷ sloužil totiž částečně jako náhražka chybějících faktorů modernity a částečně i jako korektiv vojenské slabosti Německa; obojí bolestivě odhalily napoleonské války. Humboldtova reforma pruských univerzit zajistila přinejmenším určitou míru akademické svobody na akademické půdě, jejíž následující rozvoj nabízel vysokoškolským podnikatelům tržní příležitosti.⁸ Pro utváření nových oborů zavládly skvělé podmínky. Motorem vývoje bylo především soupeření o studenty a mladí, ctižádostiví profesori s neotřelými nápady, pro něž od poloviny století začal být typický sklon přesunovat se co chvíli z jedné univerzity na druhou, se stali jeho palivem. Někteří přijímali akademická místa, která jim byla nabízena, jen pod podmínkou, že se jejich oboru dostane štědré podpory: ve vztahu k potenciálním zaměstnavatelům to byli oni, kdo tahal za delší konec.⁹ Historie přitom měla oproti soupeřícím oborům jednu velmi zásadní výhodu: státy, které přežily Napoleonovo překreslení mapy Evropy (a nezdá se, že v jeho přímém důsledku i rozrostly), cítily poté, co se Napoleonův režim zhroutil, potřebu nové strategie legitimizovat, a právě s tímto cílem začaly podporovat rozvoj historie na univerzitách. Vztahy mezi historiky a státy, které je vposledku platily, byly však často napjaté. Historiky vedla jejich intelektuální ctižádost k tomu, že překračovali zeměpisné hranice politiky, jež byly navíc provenience povýtce nedávné, a malá knížectví zase uměla nastolit místní cenzuru. Historici tak podobně jako ostatní vzdělání měšťané navazovali vztahy se svými protějšky na druhé straně státních hranic, zvláště prostřednictvím časopisů a vzájemné korespondence. Historický „cech“ (*Zunft*) se tudíž zformoval dlouho předtím, než se jeho vrcholnou platformou staly každoroční sjezdy německých historiků (od roku 1892) a než vznikla Německá říše (1871), a už od počátku stál na národních základech. Opíral se především o trvale houstnoucí řady

držitelů ustavených kateder historie: v roce 1850 jich bylo kolem 28, zatímco v následujících šesti desetiletích stoupl jejich počet na 185.

Zkoumání historických pramenů uchovávaných v archivech, jejich kritický výklad (*Quellenkritik*) a posléze i jejich propojování do publikovaných vyprávění, to vše byly známky přístupu k dějinám zcela nového typu. Leopold von Ranke¹⁰ – jak už se dnes obecně uznává – tuto třístupňovou metodu sice nevynalezl, nesporně byl však jejím nejvýkonnějším popularizátorem. Navzdory tomu, že jeho jméno je dnes bezvýhradně spojováno s archivním badáním, Ranke ve skutečnosti vycházel za sekundárních zdrojů podstatně více, než dával najevo. Přinejmenším zpočátku se k nim přiznával jen zdráhavě, nepřesně a tak zmatečně, až to dnešní badatele pohoršuje; poznámky si dělal po celý život jen velmi nepořádně.¹¹ Je ovšem třeba mít na zřeteli, že jemu samotnému se žádného odborného historického vzdělání nedostalo, a to z prostého důvodu: patřil ke generaci otců-zakladatelů profesionalizující se historie. Ranke se dlouho a celkem vzato nezaslouženě těšil pověsti velikého novátora nejen ve věci metody, ale i na poli historického vzdělávání. Rozšíření a trvanlivost rankeovského mýtu je tak svědectvím mimo jiné i o jeho schopnostech propagandistických – o přesvědčivosti, s jakou hlásal zásadní nutnost, aby se tovaryšům historického řemesla dostalo náležitého vyučení.

Ve skutečnosti byl Ranke vzděláním filolog a dovednosti, jež si osvojil, byly rozvíjeny v prostředí filologických seminářů, německého vynálezu z osmnáctého století. Historici tak ve dvacátých letech devatenáctého století zkoumali dějiny jednoduše technikami, jímž se naučili na filologických seminářích – šlo hlavně o diskursivní a kritické střetávání učitelů a studentů, jakož i studentů mezi sebou. Takzvaná „historická cvičení“, kdy se hrstky vyvolených studentů neformálně setkávaly v domech svých profesorů, byla pořádána právě od dvacátých let – jako soukromá shromáždění patří přitom spíše k dějinám rozvoje občanské společnosti v Německu než do procesu institucionalizace historie. V roce 1833 však Ranke uspořádal řadu podobných „cvičení“ přímo na půdě Berlínské univerzity a poté se s nimi setkáváme stále častěji i na dalších německých univerzitách. Postupem času začaly jednotlivé univerzity tyto semináře studentům aktivně nabízet a z účasti na nich se zanedlouho stala studijní povinnost. Když Heinrich Sybel vyhradil v roce 1865 jednu knihovničku a její obsah výslovně „cvičením“, která vedl v Bonnu, jeden nový trend (směrem k vytváření seminárních knihoven) tím odstartoval a další naznačil. Semináře se totiž stále častěji začaly pořádat

v prostorách jim výhradně určených. Problémem však nadále zůstalo, že o tom, zda konkrétní univerzita takové semináře nabídne, rozhodovalo především zaměření historiků, kteří tam shodou okolností působili, a jejich činnost. Řešení poskytla teprve formální institucionalizace seminářů, jež byly vybaveny hierarchiemi autority a spravovány podle vlastních stanov. Mnohé univerzity a ministerstva shledávaly dlouhodobé finanční závazky, jež s sebou historické semináře nesly, přijatelnou cenou za stabilitu a přitažlivost pro potenciální studenty i vyučující.¹²

Organizátoři seminářů rozlašovali jejich výhody a vynášeli je jako „ztělesnění“ nové akademické historie. Jejich cílem bylo dosáhnout toho, aby všichni studenti historie dokázali nejen porozumět argumentaci článků (či knih a přednášek), které jim ve vypracované podobě předkládali jednotliví historici, ale také (což bylo ještě důležitější) pochopit, jak se k ní dospělo. K prohlubování a ověřování schopností jednotlivých studentů sloužily vlastní specializované výzkumné projekty, které museli vypracovávat. Jiné národy snad mohou mít veliké historiky, prohlašoval v roce 1868 Heinrich von Sybel, a přednášky francouzských historiků dost možná dosahují úrovně nesrovnatelně vyšší než ty, jež zaznívají v německých posluchárnách, takové postgraduální přednášky jsou však „vším, jen ne školou badatelství“. Základem nadřazenosti německého modelu byly semináře, neboť právě jen semináře odhalovaly, co skvělé přednášky ponechávaly bez povšimnutí, totiž mravenčí práci badatele. Jak Sybel dodal, právě tomu zahraniční obdivovatelé německých historiků dobře porozuměli. Přesto však *základním* účelem semináře nebylo sloužit jako cvičiště profesionálních historiků. Skutečný prospěch z nich měli především budoucí učitelé a mezi nimi zvláště ti, kdo se chystali působit na dobrých školách druhého stupně.¹³ Požadavky vznášené na začínající historiky a schopnosti, které měli vykazovat, bylo nesnadné sladit s rutinním vzděláváním budoucích učitelů. Ranke si ostatně sám uvědomil, že práce s prameny učitelské schopnosti přesahuje, a proto těm, kdo neaspirovali na více než učitelskou dráhu, vyhradil cosi jako seminář nižší úrovně. I Sybel spatřoval v paralelních seminářích praktickou odpověď na problémy spojené s výukou studentů nestejných schopností. Od přelomu století se však volání po nových výzkumných institutech ozývalo čím dál častěji a hlasitěji, neboť historici si začínali uvědomovat, že jejich semináře slouží ve většině případů spíše potřebám budoucích učitelů, a to na náklady potenciálních historiků. Ve dvacátém století se tomuto volání dostalo náležité odpovědi.

3.2 Nacionalizace a internacionalizace historie

Řekneme-li, že mezi nacionalismem a historiografií se vyvinulo silné pouto, často to bude považováno za obvinění. Historici, kteří až dosud obecně přijímané rozdělení svého oboru na národní bloky vnímají jako svého druhu intelektuální jařmo, nepochybně budou mít sklon soudit, že sblížení s nacionalismem je největším a také nejrozšířenějším aktem zrady, jakého se obor vznášející v nějaké míře nárok na objektivitu může dopustit. Je tudíž ironií, že právě tam, kde se národní historické profese ukázaly být jevem veskrze přechodným, bývají dnes často slyšet hlasy, podle nichž příčinou jejich úpadku byla neschopnost navázat intenzivní vztah s místním národnostním hnutím. Podobná obvinění zaznívají na adresu akademických historiků pozdního období carského Ruska i jejich čínských protějšků působících ve dvacátých letech dvacátého století. Odtud plyne zjevný důsledek: jen tam, kde se národním historickým profesím podařilo uzavřít pevnější spojení s „jejich“ nacionalismem, čekal je dlouhodobý rozkvět. Historici obhajující tato spojení argumentovali ovšem spíše v opačném gardu: nacionalismus podle nich potřeboval „své“ historiky. Čínský historik Liang Qichao tak v roce 1902 tvrdil, že „k vzestupu nacionalismu v Evropě a k rozvoji moderních evropských zemí došlo částečně i zásluhou studia dějin“. Přesněji řečeno, argumentoval Liang, nacionalismu prospívá *vědecká* historie, a má-li se v Číně vytvořit podobně zdravá situace, jaká vládne v Evropě, nebude k tomu zapotřebí ničeho menšího než „historiografické revoluce“.¹⁴ Vznášel-li Liang jménem historiků nárok na významnou roli v procesu budování národa, nelze přitom vyloučit, že se zároveň snažil obhájit svůj obor a vychvaloval tak zboží, jež nabízí, před potenciálními investory z řad nacionalistických politiků. Jak ještě uvidíme, historici z některých dalších zemí se ke srovnání s jinými, historiograficky „pokročilejšími“ státy nepokrytě uchýlovali jako ke strategii, kterou se pokoušeli přesvědčit své vlády (ať už cestou příslibů, či pod hrozbou ostudy), že financovat institucionální historické projekty je nezbytností. Nacionalistická historiografie musela stejně jako nacionalismus sám opatrně balancovat mezi zdůrazňováním nároků na vlastní jedinečnost a uznáním, že se často nechá inspirovat jinými národními tradicemi. Z jednoho nacionalismu nevyhnutelně plynuly souvislosti s nacionalismy jinými, v neposlední řadě i proto, že se na ně pohlíželo jako na soupeře nebo i jako na ohrožení. Do jaké míry tedy snaha ustavit historii jako moderní vědní obor následovala

německé vedení nejen v prostém chronologickém smyslu, ale i zcela do slovně, totiž vědomým přijímáním německého případu jako vzoru, který si zaslouží být napodobován?

Přímé i nepřímé německé vlivy, strategické využívání mezinárodních srovnání s cílem zajistit si investice do vlastního oboru i původní domácí tradice, to vše historici například ve Spojených státech, Francii a Británii dokázali zkombinovat způsoby nikoli nepodobnými.¹⁵ V nestejně míře sdíleli také ochotu a schopnost přejímat a vstřebávat cizí badatelské techniky a ideje, což jasně svědčilo o prostupnosti jejich „národních“ kultur. Diametrálně se to odlišuje od situace například v carském Rusku, kde tamní profesionální historici sváděli marný boj na jedné straně s masovou negramotností, na straně druhé pak s ochotou represivního státu investovat do jejich oboru velké prostředky s cílem vycvičit si tak poslušné státní úřednictvo. Ať se snažili sebevíc, jejich étos, instituce i díla zůstávaly „exotickými importy, bez nichž se dalo obejít“.¹⁶

Ve Spojených státech se akademická historie rozvíjela mimořádně rychle. Ještě v roce 1880 celkový počet profesorů historie sotva dosahoval dvouciferných hodnot, zatímco o pouhé desetiletí a půl později jich už bylo více než sto. Zpočátku se práce hrstky průkopníků ztrácely v záplavě literatury sepsované duchovními a právníky, neboli amatéry, mezi nimiž nechyběli ani „gentleman“ a ženy, ovšem na počátku dvacátého století už o sobě profesionální historici mohli tvrdit, že se v historiografii těší čelnému postavení. Odhlédneme-li od nápadně nízkého počtu žen v jejich řadách, vcelku se jejich sociální profil podobal sociálnímu profilu historiků amatérských. Univerzitní katedra s sebou ve Spojených státech nepřinášela žádné významnější společenské postavení a svým držitelům příliš nezvyšovala ani příjem. Na rozdíl od Německa tak nelze vznik historické profese ve Spojených státech spojovat se společenským vzestupem celé jedné sociální skupiny: normou byla spíše stagnace. Američtí historici však přesto toužili dopracovat se stavu, kdy si jejich díla budou činit nárok na *Wissenschaftlichkeit*, kvalitu, jíž se už tehdy honosily práce jejich protějšků v kontinentální Evropě. Rozvoj amerických univerzit jim k tomu poskytoval široké pole působnosti. V roce 1870 přesáhl celkový počet studentů ve Spojených státech jen o málo 50 000, ale během následujícího půlstoletí narostl téměř dvacetkrát. V tomto kontextu docházelo k bouřlivému rozvoji akademických oborů a k vytyčování hranic mezi nimi podle německých vzorů, pochopitelně s příslušným časovým zpožděním. Hraniční spory se vedly jen nad otázkou, kde přesně končí akademická historie a začíná politologie. Američtí historici se totiž vel-

kou většinou stávali historiky politickými, a navíc patriotickými historiky Ameriky. Bádání a výuka na seminářích probíhaly podobně jako v Německu s cílem postavit vlastenecké cítění na vědecké základy. Historie se stala nástrojem potvrzení velikosti národa a příspěvkem k jeho dalšímu budování. Její úlohu vizuálně znázornil Herbert Baxter Adams, autor do neuvěřitelných podrobností rozpracovaného programu fyzického uspořádání ideálního jednotného semináře, který měl velkou nástěnnou mapu Spojených států ozdobenou stále rostoucím množstvím zabodnutých špendlíků, z nichž každý označoval založení nového historického semináře na další univerzitě jedním z absolventů Adamsova vlastního semináře, vypisovaného na Johns Hopkins University již od roku 1876.¹⁷

Ve Francii probíhaly změny a rozvoj oborů bezmála stejně překotným tempem jako ve Spojených státech. Od poloviny až do pozdního devatenáctého století měla sice Francie velké množství autorů, které bychom mohli označit za „historiky z řad veřejnosti“, francouzský stát však už v posledních letech před vypuknutím války s Pruskem začínal volat po profesionalizaci historie, jejímž základem by se staly univerzitní katedry. Vojenské a politické ponížení, které Francie utrpěla v letech 1870–1871, přimělo poté státní úřady a historiky k cílevědomé spolupráci s cílem přetvořit historii tak, aby se z ní stala součást programu národního obrození. Na scéně se zakrátko objevilo několik *patronů*, akademických organizátorů připomínajících zakladatele seminářů v Německu, ale disponujících ještě většími mecenášskými možnostmi. Nový důraz kladený na výzkum a s ním související prohlubování specializace se staly charakteristickými rysy několika generací historiků zformovaných v letech 1870–1910.¹⁸ Ani v předvečer první světové války nebylo sice francouzských historiků tolik, aby se svým německým protějškům vyrovnali počítelně, kvalitativně se však s nimi měřit mohli. Na svých univerzitách se dokonce těšili lepšímu postavení než jejich němečtí kolegové.¹⁹

Američtí i francouzští historici vystupovali v roli dovozců německých postupů a jejich hlavním cílem byla profesionalizace oboru. Jak ovšem argumentuje Gabriele Lingelbachová, odlišovali se od sebe jednak způsobem přebírání německých vzorů, jednak (v souvislosti s dosti nesrovnatelnými výchozími podmínkami, v nichž bylo německé kulturní zboží přijímáno) jeho konečnými důsledky. Pozoruhodně velká část amerických historiků absolvovala nějakou část svého studia v Německu, přitom však američtí nakladatelé vydávali překlady německých odborných prací jen minimálně. Mezi francouzskými historiky bylo sice studium v Německu spíše výjimkou, zato německá historická literatura byla ve

Francii obecně přijímána. Americké univerzity, kterým scházely nezpochybnované centrální řídicí instituce a jejich financování pocházelo ze soukromých zdrojů, případně od jednotlivých států unie, neměly bezmála žádné kontakty s historií na nižších školách, a navíc se absolventi historie rozhodovali pro politickou nebo novinářskou dráhu mnohem častěji než pro povolání učitele. Ve Francii bylo rozšiřování univerzit pod kontrolou centralizujícího se republikánského státu, jenž podporoval nadvládu pařížských institucí nad jejich protějšky v provinciích a povzbuzoval i navazování kontaktů mezi historiky na školách nižších stupňů a na univerzitách. Hlavním úkolem francouzských akademických historiků tak bylo připravit studenty na učitelskou dráhu.

Přesto existují přesvědčivé doklady svědčící o tom, že situace ve Francii a Spojených státech se vyvíjela podobným směrem. Nikoli všechna „poučení“ z Německa byla vykládána odlišně. Historici ve Francii i v Americe začali vykazovat zájem spíše o metody historického bádání než o jeho výsledky a jedni i druzí vyjadřovali také důvěru, že tvrdá výzkumná práce ve spojení s *Quellenkritik* zajistí solidní průměrnou úroveň historického badatelství. Tu a tam sice mohla nějaká mimořádná historická práce vzniknout jen na základě přirozeného nadání, důležitější však bylo, aby množství nově vznikajících historických děl dosahovalo přijatelné úrovně. S takovým cílem na zřeteli byla klíčová role připisována vzdělávání mladých historiků. To, co Sybel prohlásil o zahraničním zájmu o německou historickou praxi v roce 1868, zůstalo v případě Francie a Spojených států zcela platné i v osmdesátých a devadesátých letech devatenáctého století: právě seminář coby ideální způsob předávání historických dovedností přitahoval největší zahraniční zájem.²⁰

Na rozdíl od Francie a Spojených států to v Británii dlouho vypadalo, jako by sepětí státu a národa bylo příliš hladké, příliš dobře zdokumentované a snad i příliš „samozřejmé“, než aby bylo třeba buď brzkého, anebo nějak zvlášť úplného posunu směrem k historii jako modernímu oboru. Přesto se však od poloviny devatenáctého století stále rostoucí množství britských univerzitních historiků začalo domnívat, že profesionální měřítko badatelství jsou zkrátka nezbytná. Zároveň mnozí trpěli pocitem izolace, a to jak od sebe navzájem, tak i od vývoje na evropském kontinentu. Podobně jako v ostatních případech, jež jsme zde zkoumali, hlásali i v Británii potřebu profesionalizace historie především ti, kdo se na veřejnosti nijak netajili svým obdivem k německému historickému bádání. Nikdo z nich se však nepokoušel prosadit, aby byly v Británii všeobecně uplatněny také německé normy a modely organizace, a nikdo

po tom ani netoužil. V případě alespoň některých konkrétních historiků lze dokonce tvrdit, že se jejich výhrady k tomu, jak se v Německu provozuje historie, prohlubovaly přímo úměrně růstu jejich obeznamenosti s německou historickou vědou.

Sir John Seeley se podle vlastního svědectví začal věnovat studiu historie v roce 1869, téhož roku, kdy byl jmenován regiusovským profesorem historie na Univerzitě v Cambridgi.²¹ Na německý nacionalismus vždy pohlížel se sympatiemi a nikdy ho neomrzelo vyzdvihovat německé univerzity jako „model“ a prohlašovat, že „dobré knihy bývají zpravidla v němčině“.²² Přirozeně se rozhodl, že první zásadní pojednání na půdě svého nového vědního oboru zasvětil německému tématu, a tak v roce 1873 odcestoval do Německa. Tam ho šokovalo zjištění, že při obsazování kateder historie na německých univerzitách často nemají poslední slovo historici, nýbrž spíše duchovní. Německé historiky shledal poskvřenými tím, jak se přátelí s vládními úředníky:

zdá se, že pruský trůn obklopuje cosi na způsob kněžstva, jehož významem je božství Caesarovo. Mají v něm svého Konstantina. A právě na tyto muže dnes hledí celý svět jako na proroky, jako na učence, jejichž poznání je hluboké a jejichž kolektivní soud je bezmála definitivní, a především jako na ty, jejichž názory nejsou tak, jak tomu bývá v jiných zemích, ovlivněny úplatky žádného typu, nýbrž zůstávají vždy neporušitelně svobodné!²³

Taková odhalení však Seeley svěřil jen stránkám svého deníku, který nebyl určen k vydání – na veřejnosti nedal své znepokojení nikdy ani náznakem najevo. Snad odvedli britští historici budující pomník Německu jako vzoru akademického snažení až příliš důkladnou práci, takže popřít bezkonkurenční úroveň německého bádání by už v té době znamenalo ohrozit plány na profesionalizaci historie v Británii.

„Germanizátoři“ ve svém úsilí prosadit historii v Oxfordu a Cambridgi jako předmět, z něhož se uděluje akademický titul, nakonec uspěli, generace otců-zakladatelů historie na těchto univerzitách však nevykazovala až takový zájem o vzdělávání budoucích historiků, jaký byl charakteristický pro jejich protějšky v Německu, Francii a Spojených státech. Kolejní struktury s tradicí osobního vyučování prostřednictvím lektorů (*tutors*) se na „starých“ univerzitách myšlenkou zavedení seminářů každopádně stavěly na odpor. V Británii začaly být semináře běžné teprve na přelomu století a jen na několika univerzitách dostatečně nových na

to, aby byly nezatíženy drtivou tradicí, zároveň však dostatečně bohatě financovaných, aby si mohly dovolit nabídnout místo více než jednomu či dvěma historikům. V Manchesteru učinil Thomas Frederick Tout v procesu osvobozování univerzity od londýnských regulí, kterými se do té doby řídilo udělování akademických titulů, seminář základním kamenem výuky historie. V přednášce z roku 1906, již proslovil nejprve před cambridgeským posluchačstvem a hlásal v ní prospěšnost seminářů také mimo Manchester, se sice pořád ještě odkazoval především na německý vzor, ale zmínit už mohl i příklady z Francie a Spojených států.²⁴ Také v Londýně se průkopníkem jak nových metod výuky studentů, tak i nového pojetí historického řemesla stala instituce teprve nedávno založená, totiž *London School of Economics*. Právě na této univerzitě dosahovaly ve dvacátých a třicátých letech ekonomické a sociální dějiny největšího pokroku v Británii. Snad nic však neilustruje veskrze paradoxní povahu rozvoje historie v Británii lépe než pověst experimentátora v historickém oboru, kterou si LSE plným právem zasloužila. Jak totiž přesvědčivě dokládá Maxine Bergová, změny na její půdě umožňoval ve skutečnosti *amatérismus*, počátkem dvacátých let na této instituci všudypřítomný. Žádné mezioborové hranice zde neexistovaly – všichni akademičtí pracovníci se v nějakém ohledu zabývali historií a skoro nikdo nevyučoval předmět, jež sám vystudoval.²⁵

3.3 Globální obor? Expanze a krize po roce 1945

V polovině dvacátého století se už historie jako moderní vědní obor pevně zakořenila ve většině Evropy, v Severní Americe i na tak neočekávaných předsunutých základnách, jako bylo například Japonsko. Několik málo bílých míst, které na mapě evropské historie ještě zůstaly, bylo po roce 1945 rychle vyplněno. Jako příklad lze uvést Holandsko, kde historie „dohonila“ vývoj v ostatních západoevropských zemích, ale i několik zemí východního bloku, které nyní spolu se stalinistickými deformacemi přejala i dosud jasně rozpoznatelné německé struktury. Pokud však mohla o sobě historie kdykoli od poloviny dvacátého století prohlásit, že se stala *globálním* oborem, ať už svým výhledem, anebo zeměpisným rozložením odborníků, kteří se jí věnují, opíralo se toto tvrzení – a dodnes opírá – o instituce ve „třetím světě“.

Překonat bylo nutné hlavně intelektuální překážky evropské provenience. Hugh Trevor-Roper tak ve svém televizním projevu z roku 1963

shledal „neužitečná bloumání barbarských kmenů v malebných, ale bezvýznamných končinách světa“²⁶ nehodnými pozornosti historika. Například Afrika tudíž ani nemohla mít žádnou prekoloniální historii hodnou toho jména. Trevor-Roper stál přitom pevně v tradici ustavené badateli od Hegela po Jamese Milla – různí „orientalisté“ působící po celou první polovinu dvacátého století sice pohrdání, s nímž tento britský historik pohlížel na zkoumání kmenových zvyklostí a všedního života domorodců, zjevně nesdíleli, ve skutečnosti však k Trevor-Roperově pestrému souboru předsudků spíše jen přidávali klapky na oči, které byly vlastní jejich oboru. Antropologové sice mohli významně přispívat k tomu, co „první svět“ věděl o afrických společnostech, jejich přístup však zároveň vedl k *de facto* popření historicity těchto společností. Stěží se dalo očekávat, že by se univerzitní katedry historie začaly věnovat výuce koloniálních dějin postkoloniálních zemí, a proto musel pokrok na poli africké historie počkat na dobu, kdy obor historie zapustí kořeny přímo v Africe.

Ve chvíli, kdy Trevor-Roper vystoupil se svými přezíravými poznámkami, už existovala rostoucí komunita badatelů připravených zformulovat odpověď. Historie v Africe i dějiny Afriky vznikly ze vzájemných kontaktů mezi Evropany a Afričany, což platilo právě tak i pro samotné procesy kolonizace a dekolonizace. V této souvislosti bude třeba zmínit tři svěbytné podněty. Zaprvé, zatímco propagandisté impéria na domácí půdě samolibě popírali představu, že by kmenová společenství mohla mít nějaké dějiny, misionáři a koloniální úředníci v Indii a v Africe zjišťovali, že se s dějinami těch, jimž vládnou, potřebují obeznámit, i kdyby jen v zájmu efektivnějšího vládnutí. Už v devatenáctém století si tak imperiální úředníci zvykli pověřovat Indý a Afričany, aby pro jejich potřebu zaznamenali ústní tradice svých společností. Zadruhé, ve fázi „rozvojového kolonialismu“, již Velká Británie odstartovala v době po druhé světové válce, šlo o to, aby byl kolonialismus přehodnocen ve smyslu služby kolonizovaným. Ti měli být nyní pozvednuti na takovou úroveň, která by jim jednoho dne umožnila osamostatnit se, přičemž nedílnou součástí této strategie bylo poskytování univerzitního vzdělání přímo na místě. Stejný postup byl uplatňován v mnoha oblastech Britského impéria s převážně nebílým obyvatelstvem.²⁷ Škola orientálních a afrických studií při *London University* jmenovala roku 1948 Rolanda Olivera vůbec prvním docentem „historie kmenových národů východní Afriky“ na světě a přibližně ve stejné době byla v Ghaně, Nigérii a Ugandě pod jejím vedením založena řada „univerzitních kolejí“ (*University Colleges*), na nichž bezmála okamžitě vznikly i katedry historie. A zatřetí, válečné

zkušenosti přispěly k rozšíření nacionalismu jak v kolonizovaných společnostech, tak i na straně jejich kolonizátorů, zatímco v Evropě a ve Spojených státech se zformovala generace mladých badatelů, jejichž příslušníky motivovala vysloveně antirasistická a antiimperialistická agenda.

Pod těmito vlivy se v podstatné části tropické Afriky vytvořily profesionální historické komunity. Zakladatelskou generaci černých afrických akademických historiků vzdělali přímo Evropané, kteří původně rozhodovali také o obsazování akademických pracovišť na afrických univerzitách, i když cílem byla od samého počátku jejich afrikanizace. Jakmile byli tudíž Afričané připraveni, převzali na svých katedrách výuku a začali je řídit. Evropské historici však v Africe nejen učili Afričany: sami se zároveň učili od nich. Zpravidla cílevědomě, ale někdy i shodou okolností přijížděli Afriku studovat, nejen vzdělávat místní historiky. Jak to formuloval jeden z veteránů tohoto oboru, „rozumí se, že historie Afriky ani tak nevznikla v Británii, jako se spíše v padesátých letech vyvinula – často i pod rukama stejných učitelů – z potřeb a zkušeností univerzitních kolejí tropické Afriky“.²⁸

Jan Vansina byl mladý belgický badatel, který vystudoval medievalistiku na Katolické univerzitě v Lovani, a protože se chystal podniknout antropologický výzkum v Africe, absolvoval před odjezdem studium techniky „zúčastněného pozorování“ (*participant observation*) na londýnské *University College*. Předmětem jeho badatelské pozornosti byli Kubové v Kongu. Vansina si představoval, že intelektuální svět své disertace, v níž zkoumal středověké pohřební chvalozpěvy určené k uctívání hrobů nedávno zesnulých panovníků, nechal definitivně za sebou. Šlo sice o kompozice ve své podstatě orální, částečně se však mohly stát předmětem historického bádání, poněvadž alespoň příležitostně byly „zapisovány jakožto *probatio pennae*“, tedy jako cvičení, jimiž se zkoušela nová pera. Vansinovy nové výzkumy, jež zahájil okamžitě po svém příjezdu do Afriky, však nebyly ani tak antropologií, jako spíše svého druhu *polní historii*. Už během prvního půlroku stráveného v Kongu, kam dorazil na počátku roku 1953, si uvědomil, že na každém kroku naráží na své vlastní předsudky, a to evropské i antropologické. Nakonec tak dospěl k druhé intelektuální konverzi, tentokrát vpravdě damašských rozměrů. Nájemce tábořiště, s nímž Vansina rozmlouval, zničeho nic

vypadl z poklidného tempa, jímž až dosud hovořil, a s rétorickým důrazem vzkřikl... „My také, my známe minulost, protože noviny si nosíme v hlavách!“ Pln nadšení mi jako důkaz odrecitoval několik krátkých

básní... V náhlém prozření ... mi proběhly hlavou různé zpola už zapomenuté žalozpěvy, například *Laxis febris*, „S povolenými strunami“... Bušongské básně se nápadně podobaly mým středověkým žalozpěvům! Byly to texty, což je činilo předmětem možného zkoumání kánony historické metody. Jakmile by jednou byla posouzena hodnota této tradice, dala by se využít jako pramen stejně jako každá jiná.²⁹

Jiní historici dospívali k podobným závěrům. Jakmile se antropologie spojila s historií, mohly ústní tradice otevřít výhledy do prekoloniálních minulostí. Rozumí se, že historici se v případech žádné konkrétní tradice nemohli spolehnout jen na jediný pramen, tak jako se nemohli soustředit na prameny související s životem kmene či rodiny do té míry, že by přehlíželi všechny ostatní. Pokud byly k dispozici jakékoli písemné prameny, úzkostlivě se jich využívalo a další surový materiál poskytla historikům archeologie. Některé verze ústních tradic byly navíc sepsány již v devatenáctém století, což jim propůjčilo jistý druh pramenné účtyhodnosti dokonce i v očích historiků povýtce konzervativního přesvědčení. Od této chvíle je bylo třeba už jen přesvědčit, aby se stejnou vážností přijímali i příspěvky ústních tradic, které jim zprostředkovávala orální historie. Sama skutečnost, že se spoléhali na ústní prameny, sice rané profesionální historiky Afriky rankeovskému modelu vzdalovala, k těmto svým pramenům však přistupovali kriticky a komparativisticky, jak se na uvědomělé rankeovce slušelo.

Praktiky evropských historiků devatenáctého století se odrážejí také ve způsobech, jak historici Afriky své zdroje využívali, přičemž byli motivováni srovnatelnými důvody. Poté co africké státy získaly nezávislost, v investicích do historie po britském vzoru pokračovaly z vlastních pohnutek. Nacionalistické přesvědčení, jež politici s historiky sdíleli, stimulovalo především pátrání po dokladech státních útvarů v prekoloniálních společnostech. Zaměření na státnost ilustruje, že první akademičtí historici černé Afriky byli stejně jako první akademičtí historici z černé Afriky ve většině ohledů přesvědčenými rankeovci – jedinou odchylkou, jež se jim dala vytknout, byl právě důraz kladený na ústní prameny.

V tropické Africe se tak rozvinula svébytná verze státního paradigmatu, kterou čekala nedlouhá zlatá doba. Její vůbec první základnou se stala katedra historie na Ibadanské univerzitě v Nigérii. Ibadanská škola kladla důraz na politickou historii a její příslušníci psali dějiny, v nichž se soustřeďovali zvláště na prekoloniální období. Postupovali přitom tak, aby jejich práce splňovaly mezinárodní požadavky historického badatelství,

a jejich vliv se rychle šířil. Zanedlouho začala ibadanská škola určovat agendu badatelům na katedrách historie univerzit v Ife, Lagosu, Port Harcourtu, Nsukce a Calabaru.³⁰ Počínaje padesátými lety navíc rozkvetlo i archivnictví, ustavily se historické společnosti a začaly vycházet odborné časopisy. Zkrátka a dobře, tropická Afrika získala pozoruhodně rychle všechny charakteristické instituce moderní historické profese.

Jak prohlásil Roland Oliver, intelektuální snahy afrických historiků dokonale zapadaly do úsilí vynakládaného v téže době stále početnějšími historiky Afriky v Británii. V Americe se historie Afriky rozvíjela pomaleji, ale poté co si Vansina našel dlouhodobé institucionální útočiště na *University of Wisconsin*, začalo se o jeho obor živě zajímat množství amerických studentů, jejichž zájmu přinejmenším zpočátku odpovídalo i štědré financování výzkumných projektů. Ukázalo se také, že američtí historici Afriky mají sklon k podobnému zaměření jako jejich protějšky působící přímo v Africe a vycházející z afrických hledisek. Šířil se dojem, že historie se dekolonizuje. Historici, kteří si stejně jako Vansina jasně uvědomovali, že zdraví dějin Afriky závisí na zdraví historie v Africe, mohli alespoň krátký čas doufat, že vedení se nyní ujmou sami Afričané a začnou na svých vlastních institucích sepisovat své vlastní historie.

První zpochybnění vzácně mezinárodního paradigmatu dějin tropické Afriky mladý podobor ještě nijak významněji nepoškodilo, spíše ho obohatilo o rozměr živé debaty a nastolilo některé nové otázky. Terence Ranger vystoupil s tvrzením, že nacionalismus ibadanské školy je samolibý a elitářský; evropské koncepty přejímá nekriticky. Kdyby se afričtí historici zaměřili na historii prostých lidí, mohli by být autentičtější afričtí. V roce 1968 už Rangerova kritika inspirovala nástup sociálně uvědomělejší nacionalistické historiografie, a to na půdě univerzity Dar es Salaamu v Tanzanii. Nová škola hlásala „africkou iniciativu“ reformující jak způsob psaní dějin, tak i její předmět a její příslušníci se snažili poskytnout historii „prospěšnou“ nejen státu.

Přibližně od poloviny sedmdesátých let však už ani ibadanská škola, ani škola z Dar es Salaamu, její největší soupeř, nemohly hledět do budoucnosti s žádným velkým optimismem. Jak se ukázalo, další rozvoj historie jako vědního oboru probíhal velmi nerovnoměrně a reálně hrozilo spíše její omezování. V Nigérii, jež byla domovem několika nejstarších univerzitních kateder historie, jakož i vůbec první africké historické společnosti a nejvýznamnějších z první generace afrických historických časopisů, panoval ke konci desetiletí pocit, že obor zachvátila krize. E. A. Ayandele odsoudil nigerijskou vládní politiku za to, že se v „iracio-

nnální, nezdravé a kulturně vražedné“ honbě za hospodářskými, vědeckými a technologickými úspěchy obrací k historii zády. Mezi studenty nižších ročníků zůstávala historie sice i nadále nejoblíbenějším humanitním oborem, ale stala se z ní „cesta lemovaná petrklíči“, na jejímž konci byla dobře placená úřednická místa lákající potenciální postgraduální studenty a podstatně tak oslabující reprodukční schopnost historické profese. Třebaže si Ayandele při své kritice vládních úřadů nebral servítky, vůbec nejostřejší se vyjadřoval na adresu „do očí bijícího selhání“ nigerijských historiků samotných. Obvinil je, že přehlížejí smutný stav výuky nigerijské historie na školách a vládne mezi nimi „naduté přesvědčení, že by bylo jejich akademického postavení nehodné ... snížit se na úroveň středoškolských studentů“. Povýšenost profesionálních historiků se navíc nedala omluvit ani významnými badatelskými výsledky a široké pole nigerijské historie proto nadále okupovala bílá historiografie. Nigerijští historici se prodávali do „akademického otroctví“, poněvadž „jejich hlavním zájmem bylo udělat dojem na bílé muže“ a přesvědčit je, že africká historie „je plně legitimním odvětvím Univerzální Historie“. Na všechny tyto choroby nabízel Ayandele všelék v podobě obnovení důrazu na „vlastenecké povinnosti“ historiků: je potřeba, aby začali psát otevřeně „nacionalistické dějiny“. Mezinárodní historická komunita si podle něho nebude mít nač stěžovat. „Kde jsou naši kolegové z takzvané rozvinutých oblastí světa,“ tázal se Ayandele, „kteří by nepsali nacionalistické dějiny?“³¹

Jak se zkrátka ukázalo, Ayandeleho nejhorší obavy z budoucnosti historie v tropické Africe nebyly ani trochu přehnané. V polovině osmdesátých let nařídil Mezinárodní měnový fond africkým zemím splacení půjček, což mělo za následek, že historie a ostatní humanitní obory přišly o dotace. Ibadanská ani darská historická škola nepřežily. *Journal of the Historical Society of Nigeria* přestal vycházet, což prakticky platilo i pro všechny ostatní historické magazíny tropické Afriky. Akademické těžkosti pak ještě prohloubil nástup diktatur.³² Například v Zairu výuku historie „nahradilo vyprávění útržkovitých příběhů, na místech, kde se stavělo, ležely pusté trosky, programy a akademické kalendáře vystřídaly fikce a místo morálky se lidí zmocňovalo elegické zoufalství.“ Mobutu historiky brzy vyhnal ze země a univerzitní kampusy po celá sedmdesátá a osmdesátá léta opakovaně terorizoval. Vše vyvrcholilo povražděním přinejmenším dvaceti studentů univerzity v Lubumbaši a následným vydrancováním kampusu elitními jednotkami v roce 1990. Univerzity pak „prakticky přestaly existovat“.³³

Zatímco se materiální základna institucionální historie postupně rozpadala, ohrožovala legitimitu oboru v Africe (a nejen tam) také intelektuální traumata nových druhů. Ayandele se v zásadě pokoušel zaujmout vratké stanovisko na půl cesty mezi odmítáním a napodobováním evropské a americké historiografie. Pro takové historiky, jako byl například Abdullahi Smith, byl právě v tom základní problém: ibadanská i darská škola zůstaly uvězněny v profesionálních a institucionálních kategoriích, které byly projevem „strašlivé korupce západní společnosti“. V důsledku toho zůstaly jejich nacionalismy rozporuplné a nepřesvědčivé. Smith v roce 1975 nastínil program všeobecného přepracování univerzitní historie v islámském duchu. Ve městě Zaria na severu Nigérie, tedy již v muslimské části země, se na základě Smithových myšlenek ustavila další africká historická škola, tentokrát zpochybňující nejen intelektuální a politické, ale také institucionální zásady školy ibadanské.³⁴

Tento útok měl ohlas i daleko za hranicemi tropické Afriky, ačkoli v převážné většině případů byl formulován úplně jinak než jazykem islámu. Skupině historiků, která se shromáždila kolem občasně ediční řady nazvané *Podřízené studie* (*Subaltern Studies*), se podařilo vytvořit dojem, že indické historiografii se jejich zásluhou dostalo v povědomí „západních historiků“ jednou provždy pevného místa. Dosáhli toho prostřednictvím čehosi, co lze označit za „historii zespodu“ a co zkombinovali s antiimperialistickým, nikoli však nacionalistickým zaměřením. Jejich zpočátku marxisticky inspirovaná hlediska ustupovala ovšem stále více hlediskům spíše „postkolonialistickým“ a postmoderním. Tento posun se odrazil i v prohlubujícím se vědomí, že jejich vlastní postavení profesionálních historiků zůstává v mnoha směrech nejednoznačné. Dipeš Čakrabarty, člen kolektivu *Podřízených studií*, odmítl proto „pěkně se poslouhající, ale předčasná“ blahopřejná slova, jež Ronald Inden adresoval indickým historikům „vykazujícím známky toho, že znovu získali schopnost reprezentovat sami sebe“ v mezinárodní badatelské komunitě. Čakrabarty hájil „perverzní stanovisko“, podle něhož „všechny historie“ – včetně těch, které sepisují stoupenci jeho vlastní ediční řady *Podřízené studie* – „mají sklon stávat se variacemi vládnoucího vyprávění, jež lze nazvat ‚historií Evropy‘. V tom smyslu se ‚indická‘ historie jako taková ocitá v podřízeném postavení: jménem této historie lze artikulovat jen podřízené stanoviska“. Evropa nevyhnutelně zůstává „nikdy nepřiznaným odkazovacím rámcem historického poznání jako takového... Historici z třetího světa cítí potřebu odkazovat na díla z evropského dějepisectví“, ale tento jejich postoj není opětován. Odtud plyne, že

působení „v oboru ‚historie‘, jak jej formuje institucionální stránka univerzit“ znamená „zásadní tajnou dohodu“ předepisující uznání evropských vyprávění o modernizaci. „Historie“ je jako systém poznání pevně zakotvena v institucionálních praktikách, jež na každém kroku vyzývají národní stát – stačí se jen podívat na organizaci výuky a na politiku v jejím pozadí, na to, jak jsou přijímáni noví pracovníci, jak dosahují služebního postupu a jak členové kateder historie publikují své práce.“ Globální rozšíření historie v rámci vzdělávacích systémů Čakrabartyho postřeh jen podtrhuje: historici za toto rozšíření vděčí tomu, „čeho společně dosáhl evropský imperialismus a nacionalismus třetího světa, totiž univerzalizaci národního státu“. Dokonce i snažit se o zpochybnění této verze univerzalizace je „v rámci protokolů poznání akademické historie nemožné“. Od sekulárních chronologií až po pravidla nakládání s doklady, kterými se historici řídí, nenechal Čakrabarty ani jedinou stránku svého oboru bez zpochybnění.³⁵ Ještě o krok dále postoupil Ašis Nandy, který odmítl i samotné uvalení „kategorie historie na všechny konstrukce minulosti“. Historické vědomí, jež indičtí intelektuálové v polovině devatenáctého století, kdy se na indickém subkontinentu začalo projevoval, uvítali jako „mocný příspěvek k výbavě indické civilizace“, bylo teď odsouzeno jako beznadějně evropské a jeho „nadvláda“ jako „kulturní a politická slabina“. Místo něho hlásal Nandy strategii zapomínání.³⁶

3.4 Závěry

Nandy vlastně bezděky reprodukuje strategii stalinismu: vyretušovat z historie vše, co se nehodí. Jeho vlastní odsudky imperialismu, jak upozornil Frederick Cooper, navíc závisejí na historickém poznání, za něž vděčíme akademickým historikům. A dále, zavrhuje-li Nandy akademickou historií, vychází z nezpochybnitelného rozlišení mezi akademicko-historickým chápáním minulosti a jinými pojetími.³⁷ Přestože tak činili v různé míře a s různým úspěchem, moderní profesionální historici odjakživa vycházejí z eklekticky přejímaných myšlenek, které mají původ za hranicemi akademie. Netrvají na tom, že amatérské historiky a nositele ústních tradic lze přijmout nanejvýš jako prameny. A ačkoli Jan Vansina připouští, že mu trvalo roky, než toho dosáhl, podařilo se mu jasně si uvědomit, že „informanti“, jako byl Mbop Louis, jsou zároveň jeho „spolubratry, historiky tak jako já, jen historiky komunity, nikoli akademickými po mém způsobu“.³⁸ Akademičtí historici čas od času

dost možná (vlastně o tom není pochyb) nadměrně zdůrazňují svou profesionální důstojnost. „Badatelský aparát“, jež mají k dispozici, zneužívají k matení a zastrasování čtenářů, a někdy dokonce i ve více či méně paranoidní snaze zajistit se před možnými kritiky z řad svých profesionálních kolegů. Pravděpodobně si ovšem ve většině případů velmi dobře uvědomují, že se účastní procesu ve své podstatě kolektivního a že závisť na diskusi a na kritice jak v rámci svého oboru, tak i přes jeho hranice. Pluralismus je z toho důvodu nezbytnou podmínkou historie.

Poznámky

1. Klasický portrét těchto vztahů předkládá Peter Novick v pojednání *That Noble Dream. The „Objectivity“ Question and the American Historical Profession* (Cambridge, 1998), zvláště str. 51–53. Viz rovněž Matthias Middell, Gabriele Lingelbach a Frank Hader, eds., *Historische Institute im internationalen Vergleich* (Leipzig, 2001), jakož i Eckhardt Fuchs a Benedikt Stuchtey, eds., *Across Cultural Borders: Historiography in Global Perspective* (Lanham, 2002).
2. Christoph Strupp, „Die Organisation historischer Lehre und Forschung in den Niederlanden bis 1940“, v Middell, Lingelbach a Hader, *Historische Institute*, str. 199–220, zvláště str. 215.
3. Peter H. Slee, *Learning and a Liberal Education: The Study of Modern History in the Universities of Oxford, Cambridge and Manchester 1800–1914* (Manchester, 1986), str. 142.
4. British Library of Political and Economic Science, Webster Papers no. 1/5, 105–109: Webster's „Memorandum on the Relations of Modern and Ancient Universities“.
5. Eric Hobsbawm, „Old Marxist Still Sorting Out Global Fact From Fiction“, *The Times Higher*, 12. července 2002, str. 18.
6. Eckhardt Fuchs, „Introduction: Provincialising Europe: Historiography as a Transcultural Concept“, v Fuchs a Stuchtey, *Cultural Borders*, str. 1–26, zvláště str. 9.
7. Viz příspěvek Heiko Feldnera v tomto sborníku (kapitola 1).
8. R. Steven Turner, „German Science, German Universities: Historiographical Perspectives from the 1980s“, v Gert Schubring, ed., „*Einsamkeit und Freiheit*“ neu besichtigt: *Universitätsreformen und Disziplinenbildung in Preußen als Modell für Wissenschaftspolitik im Europa des 19. Jahrhunderts* (Stuttgart, 1989), str. 24–36.
9. Sylvia Palatschek, „Duplizität der Ereignisse: Die Gründung des Historischen Seminars 1875 an der Universität Tübingen und seine Entwicklung bis 1914“, v Werner Freitag, ed., *Halle und die deutsche Geschichtswissenschaft um 1900* (Halle, 2002), str. 37–64.
10. Viz příspěvek Johna Warrena v tomto sborníku (kapitola 2).
11. Anthony Grafton, *The Footnote: A Curious History* (Cambridge, Massachusetts, 1997), zvláště str. 61 a 65–66.

12. Viz Markus Huttner, „Historische Gesellschaften und die Entstehung historischer Seminare – zu den Anfängen institutionalisierter Geschichtsstudien an den deutschen Universitäten des 19. Jahrhunderts“, v Middell, Lingelbach a Hader, *Historische Institute*, str. 39–83. Viz rovněž Hans-Jürgen Pandel, „Die Entwicklung der historischen Seminare in Deutschland“, v Freitag, ed., *Halle*, str. 25–37.
13. Heinrich von Sybel, „Die deutschen Universitäten und die auswärtigen Universitäten. Akademische Feste, Bonn, 22. März 1868“, v týž, *Vorträge und Aufsätze* (Berlin, 1874), str. 38–55 (citáty na str. 53 a 41).
14. Q. Edward Wang, „German Historicism and Scientific History in China, 1900–1940“, v Fuchs a Stuchtey, *Cultural Borders*, str. 141–161, zvláště str. 142.
15. Další případy viz Stefan Tanaka, *Japan's Orient: Rendering Pasts into History* (Berkeley, 1993); Effi Gazi, *Scientific National History. The Greek Case in Comparative Perspective, 1850–1920* (Frankfurt a. M., 2000); a Paul Guérin, „La Condition de l'histoire nationale en Belgique du 19e au début du 20e siècle“, *Storia della Storiografia*, roč. 11 (1987), str. 64–103.
16. Thomas Saunders, „Introduction: A Most Narrow Present“, v Saunders, ed., *Historiography of Imperial Russia. The Profession and Writing of History in a Multinational State* (New York, 1999), str. 3–13 (zde str. 8–9).
17. Bonnie G. Smith, „Gender and the Practice of Scientific History: The Seminar and Archival Research in the 19th Century“, *American Historical Review*, roč. 100, č. 4 (1995), str. 1150–1176 (zde str. 1158–1161).
18. Pim de Boer, *History as a Profession. The Study of History in France, 1818–1914* (Princeton, 1998), str. 224–308.
19. Pim de Boer, *History*, str. 223.
20. Gabriele Lingelbach, „Erträge und Grenzen zweier Ansätze: Kulturtransfer und Vergleich am Beispiel der französischen und amerikanischen Geschichtswissenschaft während des 19. Jahrhunderts“, v Christoph Conrad a Sebastian Conrad, eds., *Die Nation schreiben Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich* (Göttingen, 2002), str. 333–359; Lingelbach, „The Historical Discipline in the United States: Following the German Model?“, v Fuchs a Stuchtey, *Cultural Borders*, str. 183–204.
21. Senate House, London, *Sir John Seeley Papers MS903/4/3*: Notebook: „Tour of 1873“, zápis v deníku ze dne 22. června 1873.
22. Deborah Wormell, *Sir John Seeley and the Uses of History* (Cambridge, 1980), str. 67.
23. *Seeley Papers*, zápis v deníku ze dne 21. července 1873.
24. Thomas Frederick Tout, „Schools of History“, v týž, *Collected Papers* (Manchester, 1932), str. 93–109.
25. Maxine Berg, *A Woman in History. Eileen Power, 1889–1940* (Cambridge, 1996), str. 144nn.
26. Citát podle J. D. Fage, *On the Nature of African History* (Birmingham, 1965), str. 1–2.
27. Viz Robin W. Winks, ed., *The Oxford History of the British Empire*, sv. 5, *Historiography* (Oxford, 1999), zvláště B. W. Higman, „The British West Indies“, str. 134–145, a K. M. de Silva, „Ceylon (Sri Lanka)“, str. 243–252.

28. Anthony H. M. Greene, „Introductory Remarks“, v Greene, ed., *The Emergence of African History at British Universities. An Autobiographical Approach* (Oxford, 1995), str. 1–11, zvláště str. 1.
29. Jan Vansina, *Living with Africa* (Madison, 1994). Citáty pocházejí ze str. 7, 16 a 17.
30. Paul E. Lovejoy, „The Ibadan School of Historiography and its Critics“, v Toyin Falola, ed., *African Historiography. Essays in Honour of Jacob Ade Ajayi* (Harlow a Ikeja, 1993), str. 195–202, zvláště str. 199.
31. E. A. Ayandele, „The Task Before Nigerian Historians Today“, *Journal of the Historical Society of Nigeria*, roč. 9, č. 4 (1979), str. 1–13. Citáty pocházejí ze str. 3, 5, 6 a 7.
32. Viz Vansina, *Living*, str. 201, a Andreas Eckert, „Dekolonisierung der Geschichte? Die Institutionalisierung der Geschichtswissenschaft in Afrika nach dem Zweiten Weltkrieg“, v Middell, Lingelbach a Hader, *Historische Institute*, str. 451–476, zvláště str. 472nn.
33. Vansina, *Living*, str. 175nn, co se týče Libye, a str. 201 a 166–167 pro případ Zairu.
34. Lovejoy, „Ibadan School“, str. 198–199.
35. Dipesh Chakrabarty, „Postcoloniality and the Artifice of History. Who Speaks for ‚Indian‘ Past?“, *Representations*, roč. 37 (1992), str. 1–26. Citáty jsou na str. 1, 2, 19 a 22.
36. Ashis Nandy, „History’s Forgotten Doubles“, *History and Theory*, tematické číslo, roč. 34 (1995), str. 44–66. Citáty jsou na str. 45, 65 a 66.
37. Frederick Cooper, „Africa’s Pasts and Africa’s Historians“, *Canadian Journal of African Studies*, roč. 34 (2000), str. 298–336, zvláště str. 300.
38. Vansina, *Living*, str. 17.

Další literatura

- Pim de Boer, *History as a Profession. The Study of History in France, 1818–1914* (Princeton, 1998).
- Eckhardt Fuchs a Benedikt Stuchtey, eds., *Across Cultural Borders: Historiography in Global Perspective* (Lanham, 2002).
- Effi Gazi, *Scientific National History. The Greek Case in Comparative Perspective (1850–1920)* (Frankfurt a. M., 2000).
- Doris S. Goldstein, „The Organizational Development of the British Historical Profession, 1884–1921“, *Bulletin of the Institute of Historical Research*, roč. 55 (1985), str. 180–193.
- Matthias Middell, Gabriele Lingelbach a Frank Hader, eds., *Historische Institute im Internationalen Vergleich* (Leipzig, 2001).
- Peter Novick, *That Noble Dream. The „Objectivity“ Question and the American Historical Profession* (Cambridge, 1988).
- Bonnie G. Smith, *The Gender of History: Men, Women, and Historical Practice* (Cambridge, Massachusetts, 1994).

Část druhá